

1.6. ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДНИКОВІ МАТЕРІАЛИ ВОЄННО-ІСТОРИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ: ВИКЛИКИ СУЧАСНИХ ВОЄННИХ РЕАЛІЙ

Воєнно-історична робота й імплементація її результатів у різні сфери суспільного буття (наукового, навчального, просвітницького, воєнно-патріотичного) має важливе значення для формування цілісного державницького світогляду громадян України (як військових, так і цивільних), утвердження їх національної ідентичності, патріотизму, збереження історичної пам'яті, воєнних традицій свого народу.

Широкомасштабна агресія Росії проти України, розв'язана 24 лютого 2023 р., актуалізувала й вивела на новий рівень висвітлення питань воєнно-історичного спрямування. Як зазначив Головнокомандувач ЗСУ генерал В. Залужний: «Ми будемо говорити про війну, згадувати наші спільні бої, наші перемоги та віддану роботу. Ми будемо говорити про це, тому що наша війна — не загарбницька. Вона визвольна й героїчна. Український народ пишається своїми героями, справжніми патріотами та бійцями. Але сьогодні швидкоплинне, тому важливо зберегти для нащадків основні факти і свідчення нинішньої боротьби, об'єктивно висвітлюючи як героїчні, так і трагічні сторінки її історії»¹²⁶.

З початком вторгнення Російської Федерації на територію України стала необхідність якісної й повної фіксації, опису й дослідження сучасних воєнних подій. Відтак у квітні 2022 р. було створено воєнно-історичну комісію Збройних сил України з написання щомісячного Воєнно-історичного опису російсько-української війни (від початку вторгнення 24 лютого 2022 р.), а 21 червня 2022 р. було створено Центр досліджень воєнної історії ЗСУ з підпорядкуванням Центральному воєнно-науковому управлінню Генерального Штабу ЗСУ¹²⁷.

Діапазон воєнно-історичної роботи включає і необхідність протидії фальсифікації української воєнної історії та негативному інформаційному впливу у воєнно-історичних питаннях¹²⁸, про що зазначають, зокрема,

¹²⁶ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (лютий-березень 2022 р.). Київ : Міністерство оборони України, 2022. С. 5.

¹²⁷ Наукова і науково-технічна діяльність у Збройних Силах України 2022. Інформаційне видання Генерального штабу Збройних Сил України. Річник 2022. 232 с.

¹²⁸ Концепція воєнної історії України, 2017. С. 2–3. URL: <http://surl.li/mhill>

дослідники трансформаційних процесів воєнної історії Є. Хан та І. Вановська¹²⁹. У сьогоднішні воєнних буднів такий функціонал воєнно-історичної роботи набуває особливої гостроти, позаяк російська пропагандистська машина (через низку засобів масової комунікації й соціальних мереж з метою рефлексивного управління масами по обидві сторони фронту) постійно поширює відверто брехливу, викривлену інформацію про військові події, українських військовослужбовців молодшого та старшого офіцерського складу, в цілому про ЗСУ та їх окремі роди військ чи військові підрозділи.

Лише повна, об'єктивна фіксація бойових подій російсько-української війни, осмислення й узагальнення їх хронології, конструювання цілісної картини військового сьогоднішнього — максимально сприятиме реалізації як світоглядної і освітньо-виховної, так і власне інформаційної функцій воєнно-історичної роботи у сучасних умовах війни. Фактично, це є об'єднувальним завданням для різних структурних підрозділів ЗСУ й інших воєнізованих структур, які здійснюють воєнно-історичну роботу. Але, попри спільність завдань, навіть форм інформаційно-довідникових матеріалів, методологічні підходи до їх смислового наповнення відрізняються і мають свою специфіку у кожному структурному підрозділі, який займається відповідною роботою.

Коротко зупинимось на компаративному аналізі інформаційно-довідникових матеріалів різних структур, фокусуючи свою увагу на тих, які концептуалізовані групою воєнно-історичної роботи воєнно-наукового відділу Командування штабу Сил ТрО. Для чіткішого розуміння співвідношення родів сил ЗСУ, зазначимо, що Сили територіальної оборони (Сили ТрО) — окремий наймолодший рід сил ЗСУ, створений 01 січня 2022 р. на підставі Закону України «Про основи національного спротиву»¹³⁰. А вже 31 травня 2023 р. у структурі Сил ТрО був сформований окремий воєнно-науковий відділ штабу Командування Сил ТрО, до складу якого увійшла група воєнно-історичної роботи. Перед групою стояло

¹²⁹ Хан Є., Вановська І. Трансформація воєнної історії та відновлення історичної пам'яті в умовах протидії інформаційній експансії // Актуальні питання гуманітарних наук. 2022. Вип 48. Т. 1. С. 41.

¹³⁰ Про основи національного спротиву: Закон України № 1702-IX від 16 липня 2021 р. // Відомості Верховної Ради України. 2021. № 41. Ст. 339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>

амбітне завдання — створення воєнно-історичного календаря Сил ТрО на 2024 р.

Перш, ніж приступити до реалізації цього проєкту, необхідно було вивчити досвід подібної роботи в інших структурах — як військових, так і цивільних. До цивільних джерел, які стали засновковим орієнтиром проєкту слід віднести історико-хронологічну збірку «Хроніка. 500 днів повномасштабної війни. 24 лютого 2022 р. — 8 липня 2023 р.», видану Державною науковою установою «Енциклопедичне видавництво»¹³¹. «Хроніка» скрупульозно фіксує події російсько-української війни у формі щоденних довідок, що дозволило виокремити важливі події військового значення. Були взяті до уваги й напрацювання військових структур (зокрема Головного Управління морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України та Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України)¹³² та структури МВС (зокрема Національної гвардії України)¹³³, розроблені з метою поширення військово-історичних знань і розвитку традиції вшанування українських воїнів. Проаналізовані інформаційно-довідникові матеріали (у формі календарів) містять інформацію про події військової історії України, видатних українських військових діячів різних часів та тих наших сучасників, які боронять незалежність і територіальну цілісність Української держави і приналежні до структур, де й уклалися ці матеріали.

Концепція військово-історичного календаря Сил територіальної оборони Збройних Сил України, абсорбуючи вже існуючі здобутки, мала на меті орієнтацію на ширшу цільову аудиторію у порівнянні з українським військово-історичним календарем науково-дослідного центру гуманітарних проблем (НДЦГП) Збройних Сил України та військово-історичним календарем Національної гвардії. Відмінність концептуалізації полягала у тому, що у першому прикладі (військово-історичний календар НДЦГП) робиться значний акцент на давніших історичних подіях та постатях, по відношенню до новітньої історії України, але меншою є представленість

¹³¹ Хроніка. 500 днів повномасштабної війни. 24 лютого 2022 р. — 8 липня 2023 р. / Укладачі: к.і.н. Сергій Гірик; д.і.н., проф. Алла Киридон; за заг. ред. д.і.н., проф. Алли Киридон. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2023. 260 с.

¹³² Український військово-історичний календар. 2023 / За ред. В. М. Мороза; Упорядник В. Р. Мараєв. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2022. 106 с.

¹³³ Військово-історичний календар Національної гвардії України на 2023 рік. Київ : Іміджево-видавничий центр НГУ, 2022. 259 с.

цивільних свят і відзначень. У другому прикладі (військово-історичний календар Нацгвардії) головна увага фокусується на особистостях, які проявили себе у російсько-українській війні і приналежні до структури МВС, але присутнє ширше включення опису цивільних свят.

У розробці військово-історичного календаря Сил ТрО ЗСУ було, в першу чергу, враховано специфіку цього окремого роду сил ЗСУ, який об'єднав українців (різних за віком, статтю та досвідом, професійною спрямованістю, релігійними уподобаннями тощо) — однією метою національного спротиву російському агресору.

Відповідно до такого підходу, концепт календаря Сил територіальної оборони покликаний охопити три складові:

- військову,
- цивільно-військову та
- цивільну.

Інформаційні блоки включають низку державних свят, військово-професійних (основних видів ЗСУ, окремих родів сил ЗСУ, окремих родів військ ЗСУ), цивільних (народні свята, релігійні), опис важливих подій в російсько-українській війні тощо. Для учасників проекту важливою є орієнтація матеріалів календаря на загальнолюдські цінності, духовні потреби майбутніх споживачів цієї продукції, що має оптимізувати взаємовідносини між Силами ТрО ЗСУ і цивільним населенням. Своєю чергою, така оптимізація «впливає на масову свідомість, формуючи позитивну думку про армію (у тому числі й ТрО ЗСУ — *авт.*) та забезпечуючи її підтримку широкими верствами населення, коригує настрої суспільства, зокрема почуття захищеності і стабільності, впливає на створення зовнішнього іміджу держави, коли вона бере участь у міжнародних миротворчих місіях»¹³⁴.

Відтак до уваги розробників календаря Сил ТрО ЗСУ були взяті різні варіанти цивільних календарів, з орієнтацією на професійні свята, міжнародні та всеукраїнські відзначення певних днів. З метою зацікавити читачів (як військових, так і цивільних) і підвищити їхній просвітницький рівень, використовувалися матеріали інформаційного й практично-орієнтованого характеру. Враховуючи той факт, що Україна є поліконфесійною державою і у лавах Сил ТрО захищають територіальну цілісність нашої країни військовослужбовці різних віросповідань, були

¹³⁴ Данилов В. Особливості формування іміджу Збройних Сил України // Політичний менеджмент. 2009. № 5. С. 89.

проведені консультації з представниками релігійних деномінацій, які найбільше представлені в середовищі особового складу Сил ТрО, з тим, щоби врахувати їхні віросповідні особливості при укладанні календаря.

Але основною специфікою проекту календаря Сил ТрО ЗСУ є те, що особлива увага приділяється деталізованому опису історії створення Сил ТрО ЗСУ, окремих його військових частин (підрозділів), опис бойових подій тощо. За визначенням Командувача Сил ТрО ЗСУ генерал-майора І. Танцюри: «Зараз всі бригади Сил ТрО захищають всю Україну на всіх фронтах. Ми стали уособленням єдності нації і жаги до перемоги»¹³⁵. Відтак була проведена кропітка робота зі збору фактологічного матеріалу у військових підрозділах Сил ТрО. На жаль, вона не може бути повністю імплементована у воєнно-історичний календар. При опрацюванні матеріалів, поданих військовими підрозділами (що й складало основний фактаж бойових подій), враховувалася актуальність інформації на момент укладання календаря задля запобігання порушення режиму секретності та витоку службової інформації. У подальшому можливе повніше використання цієї фактологічної бази у інших інформаційно-довідникових матеріалах. Назагал цей хронологічний фактаж у перспективі стане потужною основою для опрацювання воєнними істориками і формулювання ними відповідних історичних закономірностей перебігу російсько-української війни й ролі у ній Сил ТрО ЗСУ.

Ще один інформаційний блок, сформований для воєнно-історичного календаря Сил ТрО, заслуговує на окрему увагу. Це — біографічні довідки про основний керівний склад Сил ТрО ЗСУ, щоденних героїв-військово-службовців, які відмінно виконують роботу у зоні своєї відповідальності. У календарі окремим форматом подаються біографії наших героїв-захисників, які полягли, забезпечуючи національну безпеку й оборону, відсіч і стримування збройної агресії Російської Федерації. Зберегти пам'ять про їхній подвиг, донести й закріпити її у суспільній свідомості — обов'язок групи воєнно-історичної роботи воєнно-наукового відділу штабу Командування Сил ТрО ЗСУ.

На жаль, попри те, що військові дії не припиняються вже понад 600-й день, пересічні громадяни швидше знають, хто такі «гіві» й «мотороли» чи

¹³⁵ Звернення Командувача Сил ТрО ЗСУ генерала-майора Ігоря Танцюри до військовослужбовців з нагоди річниці створення Сил територіальної оборони. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=865491444740702>

умовні «герої» й «герої-блогери», тиражовані засобами масової інформації чи соціальними мережами, аніж імена реальних героїв-захисників, що воюють зараз чи віддали свої життя у цій визвольній війні за нашу свободу й незалежність, територіальну цілісність і право українців вирішувати своє майбутнє. Додатковою спонукою роботи у цьому напрямі стала публікація у соцмережах вуличного інтерв'ю, респондентами якого стали молоді українці. На питання: «Що ви знаєте про оборону Маріуполя?», — лунали відповіді на кшталт: «Нічого не знаю. Новин не читаю. Там все погане, а я — за добро. І не хочу себе навантажувати поганим». «Без поняття», — інша відповідь. На запитання «Що з хлопцями з Азовсталі зараз?», відповіді: «Не маю уявлення», «Не дуже багато знаю, бо у Німеччині для українців багато своїх проблем». Нагадаємо, що оборона Маріуполя тривала 86 днів — з 24 лютого до 20 травня 2022 р. І дотепер у російському полоні перебувають наші захисники, які вийшли з «Азовсталі».

Ці та інші події війни, як і окремі її постаті, не відійшли у таке далеке минуле, щоби їх не пам'ятати. Відтак не втрачає актуальності вислів Максима Рильського: «Хто не знає свого минулого, той не вартий майбутнього, хто не відає про славу своїх предків, той сам не вартий пошани». Українці мають пишатися своїми героями, розуміти й поцінювати свободу, яку мають і пам'ятати, що Україна сьогодні — це форпост демократичного світу.